

بررسی نقش انگیزه بر مشارکت و حماسه آفرینی مردم در دفاع مقدس و تحقق اهداف جنگ

اسماعیل خان احمدی^۱ و مصطفی خودسیانی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۱۱

چکیده: نظر به پیچیدگی صحنه نبرد و فراوانی متغیرها، اهداف متعالی نظام اسلامی در دفاع مقدس و فراوانی متغیرهای مؤثر بر رفتار رزمندگان (فرمانده و تک‌ور) در فرایند نبرد، در راستای سنجش تأثیر انگیزه در دفاع مقدس از آموزه‌های دینی، رهنمودهای حضرت امام (رحمه الله علیه) و فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) و صاحب نظران این حوزه پنج مؤلفه: رسالت الهی، تنبیه متجاوز، دفاع همه‌جانبه، احقاق حق و دریافت امتیازات مادی احصاء و در پرسشنامه محقق ساخته بین جامعه تحقیق توزیع گردید. پس از جمع‌آوری تجزیه و تحلیل داده‌ها نظر به ضریب همبستگی ۰/۶۶۳ و سطح معنی‌دار ۰/۰۰۰ فرضیه تحقیق تأیید گردید. نظریه تأثیر بالای شاخص‌های انگیزه بر مشارکت مردم در دفاع مقدس و تحقق اهداف جنگ، طیف کاملی از گزینه‌های یک دفاع لایه‌بندی شده تحت عنوان پنج ظرفیت برای نظام اسلامی شکل گرفت که در نتایج به آن اشاره شده است.

واژگان اصلی: دفاع مقدس، اهداف، انگیزه، حماسه آفرینی.

۱. استادیار گروه مدیریت دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

e.khanahmadi92@gmail.com

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران.

مقدمه

خلقت انسان به عنوان موجودی برخوردار از ویژگی‌های چون عقل، تفکر، تدبیر، قدرت تصمیم‌گیری، ... منجر به شکل‌گیری دو جبهه حق و باطل گردید. قرآن کریم رویکرد دو جبهه‌ای و ابراهرد آن‌ها را چنین تبیین نموده: الف) جبهه حق: «...اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ - ترجمه: خدا دوست کسانی است که ایمان آورده‌اند و بیرون می‌آورد ایشان را از تاریکی‌ها بسوی روشنایی (قرآن کریم، بقره: آیه ۲۵۷) ب) جبهه باطل: «... وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ خَالِدُونَ - ترجمه: و آنانکه کفر ورزیدند دوستانشان گردن‌کشاند آن طاغوت بیرون می‌آوردند کافران را از روشنایی بسوی تاریکی‌ها» (همان) رهبران نظام‌سلطه در راستای تحقق اهداف متصور راهبردهای را طراحی و اجراء می‌نمایند راهبردهای فوق را حضرت علی (علیه السلام) چنین ترسیم می‌فرماید: الف) راهبرد ترور (وحشت): «فَارَادَ قَوْمَنَا قَتْلَ نَبِيِّنَا - آهنگ کشتن پیامبر ما کردند. ب) راهبرد شورش (بحران‌ها اجتماعی) و اجْتِيَا حَ أَصْلَانَا، - خواستند که ریشه ما برکنند. ج) راهبرد تصویب قوانین (داماتو، اساء، ...): «وَهُمُوا بِنَا لِهَمُومٍ - پس در باره ما بارها نشستند و رأی زدند. د) راهبرد نفوذ: «وَفَعَلُوا بِنَا الْأَفَاعِيلَ - بسا کارها کردند. د) راهبرد تحریم: «وَمَنْعُونَا الْعَذْبَ - از زندگی شیرین منع‌مان نمودند. ه) راهبرد تجزیه (جنگ‌های داخلی) و أَحْلَسُونَا الْأَخْوَفَ - با وحشت دست به گریبانمان ساختند. و) راهبرد جنگ‌روانی: «وَأَضْطَرُّونَا إِلَى جَبَلٍ وَعَرٍ - وادارمان کردند که برکوهی صعب زیستن گیریم. ز) راهبرد نظامی: «وَأَوْ قَدُوا لِنَانَارِ الْحَرْبِ - سپس برای ما آتش جنگ افروختند...» (خان‌احمدی، ۱۳۹۵: ۲۳۳)

نظر به راهبردهای فوق نظام‌سلطه در راستای شکست انقلاب اسلامی راهبردهای: تصویب قوانین بین‌المللی، تحریم اقتصادی، شورش‌های داخلی، کودتا، جنگ‌روانی ... طراحی و اجرا نمود در نهایت با تجهیز و تحریک رژیم بعث عراق راهبرد نظامی را به عنوان مکمل سایر راهبردها طراحی و در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ با اهداف: الف) جلوگیری از صدور انقلاب اسلامی ب) سرنگونی جمهوری اسلامی ج) احراز رهبری جهان عرب د) احراز ژاندارمی استکبار پس از سرنگونی رژیم پهلوی در ایران. ه) منحرف کردن افکار عمومی عراق از مشکلات داخلی و برداشتن فشار مضاعف از رژیم صهیونیستی (خان‌احمدی، ۱۳۹۵: ۱۵۱) از هوا زمین و دریا به خاک جمهوری اسلامی تهاجم نمود. اما ۲ ماه بعد از شروع جنگ تحمیلی بدون تحقق یکی از اهداف فوق فقط موفق شدند ۲۰ هزار کیلومتر مربع از خاک جمهوری اسلامی را اشغال نماید. کارشناسان مسائل نظامی در خصوص شکست نظام‌سلطه در این راهبرد نظرات متفاوتی را ارائه نمودند. حضرت امام (رحمة الله علیه) با اشراف به وضعیت نظام‌سلطه و

روحیات ملت ایران علت شکست راهبرد فوق را چنین ترسیم می‌فرمایند: «... با دید مادی و محاسبات غلط به این پدیده الهی می‌نگرند و از ارزش‌های اسلامی و حجم قدرت ایمان و تحولی که به خواست خداوند قادر در ملت ایران پیدا شد خبری ندارند...» (صحیفه، ج ۱۶: ۴۲) در دیدار ائمه جمعه و جماعات این مهم را چنین تبیین شده: «... هیچ یک از اینها ایران را نمی‌شناختند، یعنی، ایران را خیال می‌کردند مثل زمان سابق است. ایران را آنها نمی‌دانند که وقتی یک ملتی اسلامی شد یکدفعه فریاد اسلام را سرزد این غیر آن چیزهایی که آنها می‌فهمند آنها اصلاً از قدرت اسلام اطلاع ندارند...» (صحیفه، ج ۱۷: ۲۹۷) در مناسبتی دیگر علت شکست راهبرد فوق را چنین تبیین نمودند: «... اینجا بچه‌های نارسشان هم، بچه‌های کودکشان هم در مقابل او ایستادند و تا هستند نمی‌توانند اینها یک همچو کارهای را انجام دهند...» (صحیفه، ج ۱۶: ۹۱) در پیام حضرت امام (رحمة الله علیه) به ملت این مهم چنین ترسیم شده: «... در حقیقت در برابر همه جهانخواران ایستادند و متجاوزینی که به خود وعده فتح سه روزه خوزستان و سقوط تهران را داده بودند به باتلاق مرگ و هلاکت فرستادند. و واقعاً ارتش و نیروهای سپاهی و بسیجی‌ها مظلومانه و با کمترین امکانات جنگیدند و برگ‌های زرین افتخار و کرامت و شرافت و شهادت را به اسلام عزیز هدیه نمودند...» (صحیفه، ج ۲۱: ۳۵۶) براین اساس موضوع نوشتار شاخص‌های انگیزه مؤثر بر عملکرد رزمندگان اسلام در ناکام گذاشتن نظام سلطه در تحقق اهداف شیطانی‌اش و تحقق اهداف نظام اسلامی در دفاع مقدس با بهره‌گیری از روش آمیخته اکتشافی می‌باشد.

اهمیت و ضرورت تحقیق:

- الف) ارتقاء توان‌رزم و کارائی رزمندگان اسلام با توجه به آیه ۶۵ سوره انفال
- ب) توجه ویژه به نقش انگیزه در توان‌رزم بر مبنای دستورالعمل حضرت علی (علیه السلام) در خطبه ۱۴۶
- ج) تکمیل بخشی از استراتژی دفاع همه‌جانبه^۱ مورد تاکید حضرت امام (رحمة الله علیه) با محوریت انگیزه
- ه) مهیا کردن زمینه نهادینه شدن اصل یازدهم دکترین نیروهای مسلح
- ز) جلوگیری از شکل‌گیری حوادثی چون جنگ احد، نبرد صفین،....

^۱ . Overwhelming Defense

بیان مسئله

نظر به تعریف انگیزه که عبارتست از: حالتی درونی که انسان را به انجام فعالیت و می‌دارد (رضائیان، ۱۳۶۹: ۲۱۱) طراحان و هدایت‌گران صحنه نبرد همواره مجاهدت می‌کردند تا در راستای بهره‌گیری حداکثری از منابع - در حداقل (زمان، تلفات و امکانات) - به منظور تحقق اهداف متصور و در راستای نهاده شدن فرهنگ: «... كَمْ مِّنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةٌ كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ...» (قرآن کریم، بقره: آیه ۲۴۹) زرمندگانی مصمم، معتقد، مقاوم، با انگیزه الهی به میدان‌رزم آورند. نظر به نقش انگیزه در موفقیت نبرد حضرت علی (علیه السلام) به عثمان این حنیف می‌فرمایند: «... وَأَسْتَعْنِ بِمَنْ أَنْقَادَ مَعَكَ عَمَّنْ تَفَاعَسَ عَنْكَ، فَإِنَّ الْمُتَكَارِهَ مَغِيْبُهُ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْهَدِهِ وَقَعُودُهُ أَغْنَىٰ مِّنْ نُهْوَضِهِ - ترجمه: و به پایمردی آنکه مطیع توست از آنکه به یاریت برنمی‌خیزد، بی‌نیاز باشی. زیرا، آنکه به اکراه همراه تو به نبرد می‌آید، غیبت او بهتر از حضور اوست و در خانه نشستنش، بهتر است از به یاری برخاستن...» (شیروانی، ۱۳۹۱، نامه ۴: فراز ۲) به عبارتی: تنها اجرای صحیح تاکتیک‌های منجر به پیروزی نمی‌گردد، بلکه در یک تحزیه و تحلیل کلی متأثر از تجارب نظامی است می‌توان گفت موفقیت در جنگ با میل به پیروزی که منبع عظیم قدرت است محقق خواهد شد که برخوردار از شاخص‌های چون: شجاعت، شهامت، رشادت، شایستگی، لیاقت، جسارت، مهارت... می‌باشد (دانشگاه امام حسین (علیه السلام) ۱۳۷۶: ۱۴) تجارب نظامی تبیین‌کننده این واقعیت است که محور میل به پیروزی انگیزه است که در فرمانده ظرفیت قدرت أخذ تصمیم‌قاطع و انعطاف‌فکری کامل؛ جهت طرح‌ریزی، کنترل و هدایت عملیات؛ و در رزمنده (تک‌ور) ظرفیت یک شلیک مؤثر و برداشتن یک قدم مفید را فراهم، و تحقق اهداف را تسریع می‌نماید. نظر به چنین تأثیر معجزه آسای حضرت علی (علیه السلام) در جمع رزمندگان نبرد صفین که سپاه شام آب را بر روی آنها بسته بود می‌فرمایند: «قَدْ اسْتَطَعْمَوْكُمْ الْقِتَالَ فَأَقْرُوا عَلَيَّ مَدْلَهُ، وَتَأْخِيرِ مَحَلَّهُ، أَوْ رَوْوَا السُّيُوفَ مِنَ الدِّمَاءِ تَرَوْوَا مِنَ الْمَاءِ...» ترجمه: سپاه معاویه با بستن آب بر شما، شما را به پیکار دعوت کرده است، اکنون بر سر دو راهی هستید یا به ذلت و خواری بر جای خود بنشینید، و یا شمشیرها را از خون سیراب سازید تا آب سیراب شوید...» (شیروانی، ۱۳۶۱: خطبه ۵۱) حضرت علی (علیه السلام) نقش محوری انگیزه اعتقادی در تمرکز تلاش‌ها در راستای مقابله با تهاجم سپاه شام به عین‌التمر را چنین خطاب می‌فرمایند: «... أَمَا دِينَ يَجْمَعُكُمْ، وَ لَاحِمِيَّةٌ تُحْمِسُّكُمْ؟ - ترجمه: دینی نیست که شما را با یکدیگر متحد سازد آیا غیرت و حمیت نیست که شما را به خشم آورد...» (همان: خطبه ۳۹) نقش انگیزه

اعتقادی در ارتقاء توان رزم، نبرد صفین چنین تبیین شده: «...أَيْنَ الْمَانِعِ لِلذَّمَارِ، وَالْغَائِرُ عِنْدَ نَزُولِ الْحَقَائِقِ مِنْ أَهْلِ الْحِفَاظِ؟ أَلْعَارُ وَرَأْكُمُ وَالْجَنَّةُ أَمَامَكُمْ - ترجمه: کجاست آن مدافع صاحب غیرت، که به هنگام نزول حوادث، نگهبان مردم خویش باشد. ننگ پشت سر و بهشت پیش رویتان...» (همان: خطبه ۱۷۱) نقش انگیزه ملی در بسیج عمومی و دفع تهدیدات شام چنین خطاب شده: «... فَوَاللَّهِ مَا عُزِيَ قَوْمٌ قَطُّ فِي عُرْفِ دَارِهِمْ إِلَّا ذُلُّوا - ترجمه به خدا سوگند، هیچ قومی در خاکش جنگ نکرد. مگر آنکه زیون خصم گشتند.» (همان: خطبه ۲۷) نظر به چنین نقشی حضرت امام (رحمة الله علیه) خطاب به رزمندگان اسلام می‌فرمایند: «اینجانب از دور دست و بازوی قدرتمند شما را که دست خدا بالای آن است می‌بوسم و براین بوسه افتخار می‌کنم» (مرادپیری، ۱۳۹۵: ۱۱۳) براین اساس موضوع نوشتار «بررسی نقش انگیزه بر مشارکت و حماسه آفرینی مردم در دفاع مقدس و تحقق اهداف جنگ» می‌باشد.

سؤال تحقیق: شاخص‌های انگیزه مؤثر مشارکت و حماسه آفرینی مردم در دفاع مقدس تحقق اهداف جنگ کدامند؟

فرضیه: بین شاخص‌های انگیزه و مشارکت و حماسه آفرینی مردم در دفاع مقدس و تحقق اهداف جنگ رابطه معنی‌دار وجود دارد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

الف) پیشینه تحقیق: طی مطالعات اکتشافی مشخص گردید موضوعی با عنوان بررسی تأثیر انگیزه در دوران دفاع مقدس به عنوان یک کار پژوهشی صورت نگرفته؛ لذا این اثر یک فعالیت بدیع است. اما بخشی از پژوهشی صورت گرفته، مرتبط با موضوع به شرح زیر است:

جدول ۱: پیشینه تحقیق

موضوع	نویسنده	یافته‌ها
بررسی نقش عامل بصیرت در توان رزم	اسماعیل خان احمدی	تأثیر بصیرت با میانگین ۴/۸۴ و سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و درجه آزادی ۸۴ بر توان رزم تعیین گردید
انگیزه شهدای استان کهگیلویه و بویراحمد برای حضور در جبهه‌ها	جواد شاکریان علی باقری دولت آبادی	طبق یافته‌های پژوهش انگیزه دینی با رتبه ۷۰/۳۷ بیشترین و انگیزه انقلابی و ۲۸/۵ درصد انگیزه ملی، ۱/۱۳ بر حضور رزمندگان در دفاع مقدس نقش داشته است
بررسی عوامل مؤثر بر	علی صلاحی	در این نوشتار محقق اثبات نموده که بسیجیان برخلاف

انگیزش فردی برای مشارکت مردم در جبهه‌های جنگ		سایر سازمانها نظامی و اداری، با انگیزه‌های فردی و تمایلات درونی خود به جبهه‌های جنگ اعزام شده‌اند.
انگیزه سنجی رزمندگان اسلام برای حضور در دفاع مقدس	مسلم خسروی زارگرز و سمیه بخشی	براساس یافته‌های پژوهش انگیزه‌های دینی به نسبت انگیزه‌های ملی نقش مؤثرتری بر مشارکت مردم در دفاع مقدس داشته است.

ب) مبانی نظری:

انگیزه: به عوامل زیستی، یا اجتماعی یا آموخته‌های محیطی گفته می‌شود که رفتار مبتنی بر هدف را آغاز می‌کنند، یا از بروز آن جلوگیری می‌کنند (پارسا، ۱۳۸۰: ۸۳) و برخوردار از سه کارکرد می‌باشد: الف) انرژی‌زایی: منظور از این مفهوم انرژی یا نیروی است که در موجود زنده وجود دارد و باعث فعالیت او می‌شود. ب) هدایت‌گری: رفتار در جهت خاص سوق پیدا می‌کند. ج) مداومت رفتار: یعنی در انسان توان و استقامت حرکت در مسیر را ایجاد می‌کند. آیت‌الله مکارم شیرازی معتقد است: انگیزه را می‌توان به سه نوع تقسیم کرد: الف) انگیزه پنداری ب) انگیزه مادی ج) انگیزه معنوی. مهمترین و نیرومندترین انگیزه‌ها، انگیزه‌های معنوی است. خواه در شکل انگیزه‌های والای انسانی و مردمی باشد یا خواه انگیزه الهی که پشتوانه آن عشق به الله، سعادت جاویدان، آرامش عمیق روحی و وجدان است. (احسانی، ۱۳۸۸: ۹۰) انگیزه معنوی انگیزه کارساز تلقی؛ و سه عملکرد بر آن مترتب است: الف) قدرت‌زیاد ب) تداوم حرکات ج) روح متعالی.

در حوزه جنگ و دفاع انگیزه از عناصر تعیین‌کننده موفقیت در هر تلاش بازدارنده و دفع تهدیدات خارجی و داخلی محسوب می‌شود. لذا هیچ نظام‌سیاسی بدون تکیه بر این عنصر مهم، در مقابل تجاوز توانایی دفاع از خود و نیز توانایی مقابله مؤثر در تهاجم را نخواهد داشت. نظریه چنین نقشی حضرت علی (علیه السلام) خطاب به عثمان ابن حنیف می‌فرماید: «... اسْتَعْنِ بِمَنْ أَنْقَادَ مَعَكَ عَمَّنْ تَقَاعَسَ عَنْكَ، فَإِنَّ الْمَتَكَرَةَ مَعِيهِ خَيْرٌ مِنْ مَشْهَدِهِ وَ قُعُودُهُ أَغْنَى مِنْ نُهُوضِهِ» - ترجمه: به پایمردی آنکه مطیع توست از آنکه به یاریت بر نمی‌خیزد، بی‌نیاز باش. زیرا، آنکه به اکراه همراه تو به نبرد آید، غیبت او بهتر از حضور اوست و در خانه نشستنش، بهتر است از به یاری برخاستن ...» (دشتی، ۱۳۹۴، نامه ۴: فراز ۲) در شرایط حاضر که فناوری، در تمام عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و اجتماعی گسترش پیدا کرده است، بازهم، در تحلیل نهایی، این پدیده مهم انسانی را نمی‌توان انکار کرد. هیچگاه نمی‌توان انسان را از صحنه‌های فعال اجتماعی حذف کرد و تردیدی

نیست که به کارگیری فناوری نیز در نهایت، به کارآیی انسانها باز می‌گردد و همین‌جا می‌توان نقش مؤثر انگیزه را در میزان کارآمدی فناوری یادآور شد. نظر به تأثیر انگیزه در ارتقاء توان‌رزم و نقش آن در تحقق اهداف به چند تعریف انگیزه اشاره می‌شود. در کتاب اصول‌جنگ و توان‌رزم انگیزه چنین تعریف شده: «محرکی است که افراد را در انجام وظیفه و مأموریت تشویق و ترغیب نموده و توان‌رزمی را افزایش می‌دهد، که معنوی، مادی یا ملی است. ولی بُعد معنوی اثرات تعیین‌کننده‌ای داشته که باید در ایجاد آن تلاش نمود. (دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام)، ۱۳۷۳: ۲) در فرهنگ عمید انگیزه چنین تعریف شده: «سبب، باعث، علت و آنچه کسی را به کاری برانگیزاند.» (عمید، ۱۳۷۷: ۲۵۰) در جای دیگر این عامل چنین تعریف شده: «سبب، باعث، علت، آنچه که کسی را به کاری برانگیزاند و برای انجام آن کار محرک او باشد هرچه قدر انجام عمل با دلایل مختلف برای انسان توجیه شود میل او برای انجام آن بیشتر خواهد شد قوت و ضعف انگیزه با تلاش انسان برای انجام یک عمل نسبت مستقیم دارد و به دیگر سخن هیچ رفتاری را فرد انجام نمی‌دهد مگر اینکه انگیزه‌ای محرک او باشد. (عبدی، ۱۳۸۱: ۲۶) دیگر کارشناس براین باور است: «انگیزه، یک وضع روانی است، که رفتار را در جهت هدف یا هدف‌هایی نیرو می‌دهد، فعال می‌سازد، به حرکت در می‌آورد، هدایت می‌کند و بالآخره آن را در مسیر هدف قرار می‌دهد (نائینی، ۱۳۸۵: ۲۴۴) حضرت امام (رحمة الله علیه) نظر به نقش انگیزه الهی؛ بر حضور ملت حماسه‌ساز ایران در جبهه‌های و تحقق اهداف می‌فرمایند: «من به جرأت مدعی هستم که ملت ایران و توده میلیونی آن در عصر حاضر بهتر از ملت حجاز در عهد رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله و کوفه و عراق در عهد امیرالمؤمنین و حسین ابن‌علی صلوات‌الله و سلامه علیهما می‌باشند آن حجازی که در عهد رسول‌الله صلی‌الله علیه و آله مسلمانان نیز اطاعت از ایشان نمی‌کردند و به جبهه نمی‌رفتند. که خداوند تعالی در سوره توبه با آیاتی آنها را توبیخ فرمود... و ما امروز می‌بینیم که ملت ایران از قوای مسلح نظامی و انتظامی و سپاه و بسیج تا قوای مردمی از عشایر و داوطلبان و از قوای جبهه‌ها و مردم در پشت جبهه با کمال شوق و اشتیاق چه فداکاری‌های می‌کنند و چه حماسه‌ها می‌آفرینند ... و اسلام باید افتخار کند که چنین فرزندان تریب نموده...» (امام‌خمینی (رحمة الله علیه)، ۱۳۷۸: ۲۲-۲۳) در جمع میهمانان خارجی نقش انگیزه در مشارکت جوانان در دفاع مقدس را چنین تبیین می‌فرمایند: «... جوان‌های ایران با انگیزه دارند خودشان را به جبهه می‌رسانند و به شهادت و شهادت را فوز عظیم می‌دانند ... این انگیزه برای اسلام است وقتی انگیزه برای اسلام شد

دیگر لذت دارد نه غم ...» (صحیفه، ج ۲۰: ۲۰۴) فرمانده معظم کل قوا پیرامون نقش انگیزه در تحقق اهداف دفاع مقدس می‌فرمایند: «... شوق، شور، ایمان، انگیزه، دشمن‌شناسی و موقع‌شناسی این ملت، نمی‌گذارد دشمن در اهداف و مقاصد خود کامیاب شود ...» (امام‌خامنه‌ای (مدظله العالی): ۱۳۷۴/۱۲/۰۱) پیرامون این نقش معظم‌له می‌فرمایند: «... مهمترین سنگر یک انسان، ایمان، انگیزه و عشق اوست. نباید اجازه دهید این سنگر را در دل‌ها فرو بریزند و از بین ببرند...» (امام‌خامنه‌ای (مدظله العالی): ۱۳۸۰/۰۷/۰۴) براساس مطالعات اکتشافی رزمندگان اسلام، در دوران دفاع مقدس با انگیزه‌خاصی که از نگاه کارشناسان و نظریه پردازان مادی قابل بررسی و تجزیه و تحلیل نبود آحاد ملت با فرمان حضرت امام (رحمة الله علیه) از همان روزهای اول جنگ به سوی جبهه‌های شتافتند و در مرحله اول دشمن را موفق؛ سپس نسبت به آزادسازی مناطق اشغالی اقدام و در نهایت با هدف تنبیه متجاوز نبرد را به داخل خاک عراق کشاندند. در این بخش از نوشتار شاخص‌های عامل انگیزه که زمینه چنین حرکت شگفت انگیزه و معجزه آسا را مهیا ساخت تشریح و تبیین می‌گردد.

الف) احساس رسالت الهی: نقش این شاخص انگیزه در اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) چنین تبیین شده: «... انگیزه قدرت‌هایی که ما داریم، انگیزه این است که ما برای خدا جنگ می‌کنیم. ... این انگیزه لشکر اسلام است. در صدر اسلام هم همین انگیزه بوده، الآن هم همین انگیزه است...» (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۵۰) در فراز دیگر اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) این مهم چنین ترسیم شده: «... انگیزه ملت و قوای مسلح ایران از اسلام و قرآن کریم به نفع ملت‌های اسلامی و مستضعفان جهان است ...» (صحیفه امام، ج ۱۵: ۲۳۹) در مناسبتی دیگر پیرامون نقش این شاخص می‌فرمایند: «... امروز ما در حال دفاع هستیم و دفاع از کشور یکی از عبادات بزرگ است ...» (صحیفه امام (رحمة الله علیه)، ج ۱۵: ۳۹) پیرامون نقش این شاخص در بسیج شونذگی و ارتقاء روحیه پیشبردگی رزمندگان اسلام می‌فرمایند: «... بر قوای مسلح اسلامی، اعم از ارتش، سپاه، بسیج و سایر قوای نظامی و انتظامی تا نیروهای مردمی در جبهه و پشت جبهه است که چون سیلی خروشان مزدوران جبهه را از کشور اسلامی شان برانند و ایران عزیز را از این خس و خاشاک‌ها پاک نمایند، و بدانند که نیروی ایمان پیروز است...» (صحیفه امام، ج ۱۵: ۲۴۰) در جمع مسئولین صدا و سیما و اقشار ملت حضرت امام (رحمة الله علیه) پیرامون نقش این شاخص در حرکت سیل آسای ملت در دفاع از نظام سلامی می‌فرمایند: «... از اول من گفتم که ما به شرط اینکه پیروز بشویم در میدان نیامده‌ایم ما برای ادای یک وظیفه اسلامی، و وجدانی ملی وارد شده‌ایم در این میدان ...»

(صحیفه امام، ج ۱۶: ۴۰۵) نقش این شاخص بر حضور منسجم، ملت در دفع تهاجم استکبار در اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) چنین تبیین شده: «... بدانید که اسلام در خطر کفر است اگر چنانچه امروز یک کلمه عقب‌نشینی کنیم اگر ملت یک کلمه سستی به خودش راه بدهد و عقب‌نشینی کنند، نوامیس‌ش، اموالش، جان‌های جوان‌هایش همه‌اش به باد خواهدرفت ...» (صحیفه امام، ج ۱۷: ۴۹۷)

ب) دفاع همه‌جانبه: استکبار جهانی در راستای شکست جمهوری اسلامی در جنگ همه‌جانبه به نبرد با نظام اسلامی مبادرت نمود این رویکرد در اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) چنین ترسیم شده: «... استکبار از همه کمینگاه‌های سیاسی و نظامی و فرهنگی و اقتصادی به ما حمله کرده است ...» (صحیفه امام ج ۲۱: ۱۹) بر این اساس خطاب به مردم و مسئولین می‌فرماید: «... باید در دفاع از اسلام محکم‌تر از همیشه با تمام توان در مقابل تجاوز نظامی، سیاسی و فرهنگی جهانخواران بایستید، چرا که امروز دنیای استکبار خصوصاً غرب خطر رشد اسلام ناب محمدی - صلی الله علیه و آله و سلم - را علیه منافع نامشروع خود درک کرده است» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۳۲۶) در فراز دیگر اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) نقش این شاخص بر حضور چشم‌گیر مردم در دفاع چنین تبیین شده: «... ما دفاع داریم می‌کنیم از شما و از کشور خودمان. ما از نوامیس شما دفاع می‌کنیم. ما دفاع از علمای شما می‌کنیم. ما دفاع از متدین شما می‌کنیم. ما دفاع از ملت شما می‌کنیم ...» (صحیفه امام، ج ۱۸: ۷۰) در دیگر مناسبت پیرامون نقش این شاخص در حضور مجاهدانه رزمندگان در جبهه‌ها و تحقق اهداف می‌فرماید: «... حضرات آقایان در هر نقطه که هستند مردم را برای جنگ و درگیری با امریکا و اذتاب خونخوارش چون عراق آماده کنند که جنگ جنگ است و عزت و شرف و میهن و دین ما در گروه همین مبارزات است و میهن از جان عزیزتر ما، منتظر تا یکایک فرزندان خود را برای نبرد با باطل مهیا سازد» (صحیفه امام، ج ۱۳: ۲۴۳)

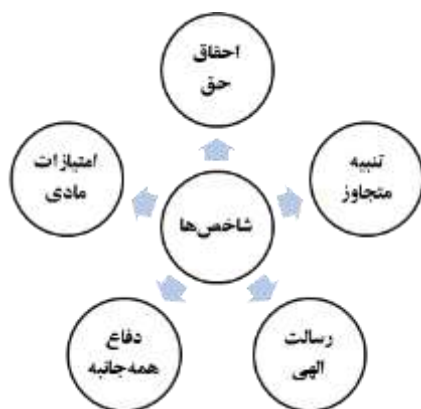
ج) تنبیه متجاوز: پیرامون این شاخص حضرت امام (رحمة الله علیه) می‌فرماید: «... تکلیف ما این است که در مقابل ظلم بایستیم و این کسی که تعدی به ما کرده است تو دهنی به او بزینم و تا این قضیه را دنیا قبول نکند این جنگ هست ...» (صحیفه امام، ج ۱۹: ۱۹۹) در مناسبتی دیگر این مهم را چنین مورد خطاب قرار می‌دهند: «... در میدان جنگ تحمیلی متجاوز جسور را که با کمال جهالت از وعده‌ها و نویده‌های امریکا اغفال و خود را در این دام انداخت آنچنان ادب کرد که اینک به هر دولتی پناه برده و به هردری می‌زند که خود را از این دام خود ساخته نجات دهد ولی به حمدالله

موفق نخواهد شد...» (صحیفه امام، ج ۱۸: ۱۷۴) در جمع خطبا پیرامون نقش این شاخص در دفاع مقدس و تحقق اهداف می‌فرمایند: «... باید این فتح را تا آنجا دنبال کنیم و ادامه دهیم که متجاوز

سرجای خودش بنشیند یعنی متجاوز از بین برود» (صحیفه امام، ج ۱۸: ۴۴)

د) احقاق حق: پیرامون نقش این شاخص منطبق با فطرت انسان و مؤثر در بسیج شونددگی و مشارکت حداکثری مردم در جبهه‌ها و تحقق اهداف حضرت امام (رحمة الله علیه) در جمع دانشجویان دانشکده افسری و کادر نیروی هوایی ارتش می‌فرمایند: «... در حین اینکه ما از جنگ گریزان هستیم، لکن دفاع که حق هر انسانی است و واجب است بر هر انسانی از دفاع از خود و دفاع از کشور خود و دفاع از دین خود، ما به عنوان دفاع در مقابل این قدرت‌ها ایستاده‌ایم ... جنگ دفاعی از تکلیف‌های شرعی و وجدانی و انسانی همه است» (صحیفه امام، ج ۱۵: ۴۰۰) رویکرد راهبردی این شاخص در فرازی از اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) چنین تبیین شده: «... ما برای احقاق حقوق فقرا در جوامع بشری تا آخرین قطره خون دفاع خواهیم کرد...» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۸۷)

ه) دریافت امتیازات مادی: نقش این شاخص بر حضور منسجم آحاد مردم در نبرد را حضرت علی (علیه السلام) به بزرگ سردار سپاه اسلام مالک‌اشتر چنین ابلاغ می‌فرمایند: «... وَ لِيَكُنْ أَثْرُ رُؤُوسِ جُنْدِكَ عِنْدَكَ مَنْ وَأَسَاهُمْ فِي مَعُونَتِهِ - برگزیده‌ترین فرماندهان سپاه تو کسی باشد که از همه بیشتر به سربازان کمک نماید و از امکانات مالی خود بیشتر در اختیارشان گذارد...» (خان احمدی، ۱۳۹۹: ۱۰۹) نظریه نقش این شاخص بر مشارکت و حماسه آفرینی مردم در نبرد حضرت امام (رحمة الله علیه) به مسئولین چنین خطاب می‌فرمایند: «... ولی وظیفه ماست که در حد توان و مقدرات قدرشناس زحمات آنان باشیم و من میل ندارم این قدرشناسی در حد تعریف و تمجید ظاهری خلاصه شود بلکه باید در همه نوع امتیازات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به آنان بها داده شود...» (صحیفه نور، ۲۱: ۳۸) براساس مباحث فوق مدل مفهومی شاخص‌های انگیزه به شرح زیر ترسیم می‌گردد:

مدل مفهومی ۱ شاخص‌های انگیزه (نگارندگان: ۱۳۹۹)

روشناسی پژوهش:

نوع و روش تحقیق: پژوهش حاضر، نوعی تحقیق آمیخته اکتشافی است؛ زیرا آمیخته‌ای از تحقیق پیمایشی و تحقیق مبتنی بر نظرخواهی از متخصصان و خبرگان بوده و در آن، هم از ابزارهای روش تحقیق کمی (پرسشنامه) و هم از ابزارهای روش تحقیق کیفی (مصاحبه) استفاده شد. لذا، تحقیق در دو مرحله متوالی انجام گرفت: در گام اول از اسناد و مدارک برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. در این مرحله از طرح، روش پژوهش از نوع تحلیل مفهومی و محتوایی بود که در آن پژوهشگر تلاش می‌کند با استفاده از داده‌های نظری، مرور ادبیات و پیشینه تحقیق، مصادیق هر شاخص را شناسایی و به صورت یک ساختار مفهومی تدوین کند. در مرحله دوم، اعتباربخشی چارچوب تدوین شده برای مطالعه میدانی در دستور کار بود که در آن از روش‌های کیفی (مصاحبه عمیق) و کمی (پرسشنامه) استفاده گردید. جهت سنجش تأثیر شاخص‌های انگیزه بر عملکرد رزمندگان اسلام در دفاع مقدس و تحقق اهداف از پرسشنامه محقق ساخته، با ۵ سؤال بسته در پنج سطح لیکرت و یک سؤال باز استفاده گردید.

نمونه‌آماري روش نمونه‌گیری: نمونه‌آماري عبارتست از بخشی از جامعه که معرف کل است. به عبارتی نمونه‌گیری یعنی انتخاب تعدادی از افراد، حوادث و اشیاء از یک جامعه تعریف شده به عنوان نماینده آن جامعه. جامعه تحقیق را جمعی از فرماندهان عالی دفاع مقدس، که با استفاده از فرمول نسبت صفت تعداد ۹۶ نفر تعیین گردید.

$$\Rightarrow n = \frac{t^2 pq}{d^2} = \frac{1/96 \times 0.5 \times 0.5}{0.02^2} = 96$$

روایی و پایایی تحقیق:

*. روایی: منظور از روایی^۱ این است که مقیاس و محتوای ابزار یا سؤالات مندرج در ابزار و روش تحقیق، دقیقاً متغیرها و موضوع مورد مطالعه را بسنجد. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۱۸۲) برای تعیین روایی از روش والتزوباسل با محاسبه شاخص CVI استفاده گردید. خبرگان، وضعیت هر مضمون را براساس پرسشنامه با طیف چهار^۲ قسمتی لیکرتی تعیین نمودند؛ که نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق فرمول CVI به شرح جدول ذیل می‌باشد:

$$CVI = \frac{\text{تعداد متخصصانی که به مضمون نمره ۳ و ۴ داده‌اند}}{\text{تعداد کل متخصصان}}$$

جدول ۲: ضریب لاوشه

CVI کل	CVI	گویه‌ها
/۹۲	۱	احقاق حق
	۱	تنبيه متجاوز
	۰/۸	رسالت الهی
	۰/۹	دفاع همه‌جانبه
	۰/۹	امتیازات مادی

براساس ارقام مندرج در جدول روایی کل پرسشنامه ۰/۹۲ و خرده مقیاس‌های پرسشنامه بین ۰/۸ تا ۱ به‌دست آمده است. نظر به اینکه ضریب تمامی ابعاد نزدیک به یک می‌باشد پرسشنامه از روایی بالایی برخوردار است.

*. پایایی^۳ ابزار که از آن به اعتبار، دقت و اعتمادپذیری نیز تعبیر می‌شود. عبارت است از این‌که

1. Validity

۲. «مربوط نیست» با عدد ۱ «نسبتاً مرتبط است» با عدد ۲ «مربوط است» با عدد ۳ «کاملاً مرتبط است» با عدد ۴ مشخص گردید

3. Reliability

اگر یک وسیله اندازه‌گیری که برای سنجش متغیر و صفتی ساخته شده، در شرایط مشابه در زمان یا مکان دیگری مورد استفاده قرار گیرد، نتایج مشابهی از آن حاصل شود. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۸۳) به منظور سنجش اعتبار، دقت و اعتمادپذیری پرسش‌نامه‌ها به طوری که از خاصیت تکرارپذیری و سنجش نتایج یکسان برخوردار باشد، یک مرحله پیش‌آزمون انجام می‌گیرد. معمولاً آلفای کمتر از ۰/۶ پایایی ضعیف، ۰/۶ تا ۰/۸ قابل قبول و بالاتر از ۰/۸ نشان‌دهنده پایایی بالا هست. پس از وارد کردن داده‌ها، در نرم‌افزار Spss پایایی (آلفای کرونباخ^۱) پرسشنامه ۰/۸۵۴ تعیین گردید

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

جمعیت شناسی:

جدول ۳: مشخصات جامعه

تحصیلات	مدرک	دکتر	کارشناسی ارشد	کارشناسی	فوق دیپلم
درصد	۲۴٪	۲۲٪	۵۰٪	۴٪	
درجه	درجه	سرلشگر	سرتیپ	سرتیپ ۲	سرهنگ
درصد	۱٪	۲٪	۲۷٪	۶۹٪	۱٪
جبهه	ماه	ماه ۲۰	ماه ۳۰	ماه ۴۰	ماه ۵۰ و بالاتر
درصد	۱۰٪	۲۰٪	۲۰٪	۵۰٪	

ارقام مندرج در جدول پیرامون جمعیت‌شناسی تحقیق اعم از: تحصیلات، سابقه، تجربه و درجه پاسخ‌گویان مؤید آشنایی و تسلط کامل آنان به موضوع تحقیق می‌باشد. لذا موجب اعتباربخشی نظرات آن‌ها می‌گردد. همچنین توزیع سابقه، تجربه سازمان خدمتی جامعه نشان از همه‌گیر بودن جامعه دارد لذا به نتایج آن می‌توان اعتماد کامل داشت.

تحلیل داده‌ها:

الف) شاخص‌های آمار توصیفی: (شاخص‌های تمایل مرکزی و پراکندگی)

تأثیر شاخص‌ها بر عامل انگیزه: تأثیر عامل غیرفیزیکی انگیزه در دفاع مقدس با ۵ شاخص مورد ارزیابی قرار گرفت؛ که نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها به شرح زیر می‌باشد:

1. Cronbach,s Alpha Coefficient

جدول ۴: میانگین و انحراف معیار تأثیر شاخص‌های انگیزه در دفاع مقدس

شاخص	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار
احساس رسالت الهی	۲	۵ (خیلی زیاد)	۴/۶	۰/۵۹۴۹
تنبیه متجاوز	۱	۵ (خیلی زیاد)	۳/۹	۰/۸۸۴۰
دفاع همه‌جانبه از نظام اسلامی	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۵	۰/۵۸۹۱
احقاق حق	۱	۵ (خیلی زیاد)	۴/۲	۰/۷۸۹۵
دریافت امتیازات مادی	۱	۵ (خیلی زیاد)	۱/۸	۰/۸۹۸۹

طبق اطلاعات مندرج در جدول ۴، شاخص‌ها به دو سطح دسته‌بندی می‌شوند. سطح اول آن متغیرهایی که میانگین بدست آمده آنها بالای چهار است و سطح دوم، متغیرهایی هستند که میانگین آنها از عدد چهار پایین‌تر است. همانطور که مشاهده می‌گردد میانگین تمام شاخص‌ها بجز گویه‌های ۲ و ۵ پرسشنامه، بالای ۴ (زیاد) میانگین تمام متغیرها بجز گویه ۵ بالای ۴ (زیاد) می‌باشد. براساس تجزیه و تحلیل صورت گرفته تأثیر به شرح زیر است

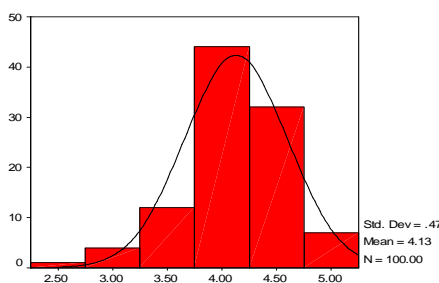
جدول ۵: تأثیر عامل انگیزه در دفاع مقدس

فراوانی	حداقل پاسخ	حداکثر پاسخ	میانگین	انحراف معیار
۹۶ نفر	۳/۳۸	۵	۴/۵۷۳۷	۰/۴۰۵۲

براساس ارقام مندرج در جدول انگیزه بسیار بسزایی بر مشارکت مردم در دفاع مقدس و تحقق اهداف داشته است.

ب) آزمون توزیع داده‌ها نمودار - بافت‌نگار (هیستوگرام): نمودار بافت‌نگار نمایش مناسب از

الگوی توزیع ارائه و نشان می‌دهد که آیا داده‌ها دارای توزیع نرمال هستند یا خیر؟

نمودار (۵) هیستوگرام: تأثیر انگیزه در دفاع مقدس

ارقام مندرج در نمودار نرمال بودن تأثیر انگیزه در دفاع مقدس را نشان می‌دهد.

تحلیل استنباطی (تست فرضیات تحقیق):

۱) تحلیل واریانس (ANOVA): تحلیلی برای آزمون تفاوت میانگین یک متغیر در بیش از دو گروه به کار می‌رود. در این تحقیق از آنجایی که پنج سطح داریم (طیف لیکرت) لذا از تحلیل واریانس استفاده می‌کنیم.

الف) رابطه نظر پاسخ‌گویان بر اساس درجه

جدول ۶: تحلیل واریانس یک‌طرفه بر اساس درجه

درجه	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
سرلشکر	۱	۲۲/۰۰۰۰	-----	۲۲/۰۰	۳۳/۰۰
سرتیپ	۲	۱۹/۰۰۰۰	./۰۰۰	۱۹/۰۰	۳۹/۰۰
سرتیپ ۲	۲۴	۱۹/۲۵۰۰	۱/۹۱۶۷	۱۶/۰۰	۴۰/۰۰
سرهنگ	۶۹	۱۹/۱۸۸۴	۲/۵۵۱۱	۱۲/۰۰	۴۰/۰۰
سرهنگ ۲	۴	۱۸/۷۵۰۰	۲/۹۸۶۱	۱۵/۰۰	۴۰/۰۰
جمع کل	۱۰۰	۱۹/۲۱۰۰	۲/۳۸۳۸	۱۲/۰۰	۴۰/۰۰

بر اساس ارقام مندرج در جدول ۶ تأثیر انگیزه در دفاع مقدس بر حسب درجه و تحصیلات

تفاوت معناداری وجود دارد. یعنی هرچه درجه نظامی افراد بیشتر باشد، تفاوت معنادارتر است.

تحلیل واریانس (ANOVA) (آزمون مقایسه میانگین چند جامعه) برای مقایسه میانگین دو یا چند جامعه از این آزمون استفاده می‌شود.

جدول ۷: نتایج مربوط به تحلیل واریانس دو متغیره بر اساس درجه جامعه

جامعه	مجموع توان دوم تیمارها	درجه آزادی	میانگین توان دوم تیمارها	مقدار F	سطح معنی‌داری
بین گروه‌ها	۱۷/۸۶۲	۴	۴/۴۶۵	./۱۲۹	./۹۷۲
درون گروه‌ها	۳۲۹۸/۷۲۸	۹۵	۳۴/۷۲۳		
کل	۳۳۱۶/۵۹۰	۹۹	-----		

بر اساس ارقام مندرج در جدول ۷ سطح معنی‌داری (sig) بزرگ‌تر از ۵٪ است. یعنی بین نظر

جامعه مبنی بر تأثیر انگیزه در دفاع مقدس و درجه نظامی آنان رابطه وجود ندارد.

ب) رابطه بین نظر پاسخ گویان بر اساس تحصیلات

جدول ۸: مربوط به تحلیل سطح معنی داری بر اساس تحصیلات

تحصیلات	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
دکتر	۲۴	۱۹/۴۱۶۷	۲/۱۲۴۷	۱۵/۰۰	۲۳/۰۰
فوق لیسانس	۵۰	۱۹/۰۶۰۰	۲/۴۲۷۸	۱۲/۰۰	۲۵/۰۰
لیسانس	۲۲	۱۹/۲۷۲۷	۲/۸۸۰۶	۱۴/۰۰	۲۳/۰۰
فوق دیپلم	۴	۱۹/۵۰۰۰	۱/۲۹۱۰	۱۸/۰۰	۲۱/۰۰
جمع کل	۱۰۰	۱۹/۲۱/۰۰	۲/۳۸۳۸	۱۲/۰۰	۲۵/۰۰

بر اساس ارقام مندرج در جدول (۷) سطح معنی داری (sig) بزرگ تر از ۵٪ است. یعنی بین نظر

جامعه مبنی بر تأثیر عامل انگیزه در دفاع مقدس و تحصیلات آنان رابطه وجود ندارد.

جدول ۹: نتایج مربوط به تحلیل واریانس دو متغیره بر اساس تحصیلات جامعه

جامعه	مجموع توان دوم تیمارها	درجه آزادی	میانگین توان دوم تیمارها	مقدار F	سطح معنی داری
بین گروه‌ها	۴۸۲۹۷	۳	۳۲/۴۹۴	۰/۹۶۹	. /۴۱۱
درون گروه‌ها	۳۲۱۹/۱۰۸	۹۶	۳۳/۵۳۲		
کل	۳۳۱۶/۵۹۰	۹۹	-----		

بر اساس ارقام مندرج در جدول (۸) سطح معنی داری (sig) بزرگ تر از ۵٪ است. بدین معنا که

بین نظر جامعه مبنی بر تأثیر انگیزه در دفاع مقدس و تحصیلات آنان رابطه‌ای وجود ندارد.

تحلیل همبستگی پیرسون: ابزاری آماری برای تعیین نوع و درجه رابطه یک متغیر کمی با متغیر

کمی دیگر است. ضریب همبستگی یکی از معیارهای مورد استفاده در تعیین همبستگی دو متغیر

است. ضریب همبستگی شدت رابطه و همچنین نوع رابطه (مستقیم یا معکوس) را نشان می‌دهد. این

ضریب بین ۱ تا -۱ است و در صورت عدم وجود رابطه بین دو متغیر برابر صفر می‌باشد.

جدول ۱۰: بررسی رابطه بین مؤلفه‌های انگیزه مؤثر در دفاع مقدس

شاخص‌ها	رسالت الهی	رسالت الهی	تشبیه متجاوز	تشبیه متجاوز	دفاع همه جانبه	دفاع همه جانبه	احقاق حق	امتیازات مادی	تحصیلات	درجه
همبستگی	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱
معنی داری										
فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
همبستگی	۰,۳۲۹	۰,۳۲۹	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱	۰,۰۰۱
معنی داری										
فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
همبستگی	۰,۱۹۸	۰,۱۹۸	۰,۰۰۸	۰,۰۰۸	۰,۰۰۸	۰,۰۰۸	۰,۰۰۸	۰,۰۰۸	۰,۰۰۸	۰,۰۰۸
معنی داری										
فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
همبستگی	۰,۱۰۵	۰,۱۰۵	۰,۰۴۰	۰,۰۴۰	۰,۰۴۰	۰,۰۴۰	۰,۰۴۰	۰,۰۴۰	۰,۰۴۰	۰,۰۴۰
معنی داری										
فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
همبستگی	۰,۱۶۶	۰,۱۶۶	۰,۰۳۱	۰,۰۳۱	۰,۰۳۱	۰,۰۳۱	۰,۰۳۱	۰,۰۳۱	۰,۰۳۱	۰,۰۳۱
معنی داری										
فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
همبستگی	۰,۰۴۰	۰,۰۴۰	۰,۰۳۶	۰,۰۳۶	۰,۰۳۶	۰,۰۳۶	۰,۰۳۶	۰,۰۳۶	۰,۰۳۶	۰,۰۳۶
معنی داری										
فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
همبستگی	۰,۰۲۰	۰,۰۲۰	۰,۰۳۴	۰,۰۳۴	۰,۰۳۴	۰,۰۳۴	۰,۰۳۴	۰,۰۳۴	۰,۰۳۴	۰,۰۳۴
معنی داری										
فراوانی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

بر اساس ارقام مندرج در جدول ۱۰ بین نظرات جامعه با محوریت تحصیلات و درجه و نقش شاخص‌های انگیزه بر مشارکت و حماسه آفرینی مردم در دفاع مقدس و تحقق اهداف جنگ

رابطه معنی دار وجود دارد به عبارتی نقش انگیزه در دفاع مقدس و تحقق اهداف را از روی شاخص‌های فوق می‌توان تعریف و سنجش نمود.

بررسی رابطه (همبستگی) دو متغیر: (مقایسه زوجی) آزمون مقایسه زوجی دو متغیر کمی مربوط به یک جامعه را مقایسه می‌کند. نظر به اینکه در این تحقیق یک جامعه آماری با دو متغیر کمی (تأثیر انگیزه و مشارکت در دوران دفاع مقدس) داریم لذا این تحلیل در سه سطح آمار توصیفی، ضریب همبستگی و آزمون T صورت گرفت. که نتایج تجزیه و تحلیل به شرح زیر است:

الف) خروجی اول:

جدول ۱۱: شاخص‌های آماری

میانگین	تعداد	انحراف معیار
۱۹/۲۱۰۰	۱۰۰	۲/۳۸۳۸

برای بررسی رابطه (همبستگی) دو متغیر می‌توان فرضیه‌های آماری را به صورت زیر تعریف کرد:

همبستگی معنی‌داری بین دو متغیر وجود ندارد: H_0 همبستگی معنی‌داری بین دو متغیر وجود دارد: H_1

ب) خروجی دوم:

جدول ۱۲: ضریب همبستگی

تعداد	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری
۱۰۰	.۶۶۳	۰/۰۰۰

با توجه به ارقام مندرج در جدول (۱۱) مقدار سطح معنی‌داری ($sig=0/000$) می‌باشد، H_0 رد می‌شود. یعنی بین متغیر انگیزه و دفاع مقدس همبستگی معنی‌داری وجود دارد.

ج) خروجی سوم: نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها برای آزمون T شرح زیر است

جدول ۱۳: آزمون T

Sig(2-tailed)	Paired Differences		t	Df
	Mean	Std. Deviation		
۰/۰۰۰	-۱/۴۳۰۰	۱/۹۴۵۰	-۷/۳۵۲	۹۹

بر اساس ارقام مندرج در جدول ۱۳ سطح معنی داری (۰/۰۰۰) می باشد. sig آزمون کوچک تر از ۵٪ است بنابراین (H0: $\mu d = 0$) رد و (H1: $\mu d \neq 0$) پذیرفته می شود. به عبارتی تفاوت معنی داری بین شاخص های انگیزه و مشارکت مردم در دفاع مقدس وجود دارد.

آزمون میانگین یک جامعه: (تست T): این آزمون برای متغیرهای کمی به کار می رود و در مواردی برای تشخیص تأثیر یا عدم تأثیر یک متغیر (ها) در وضعیت مورد بررسی استفاده می شود. بطوریکه اگر میانگین هر متغیر از حد معینی (در این تحقیق از متوسط) بیشتر بود، آن متغیر در پدیده مورد نظر مؤثر تلقی می شود. نتیجه این تحلیل در دو سطح زیر می باشد.

الف) خروجی اول: آمار توصیفی مربوط به آزمون فرض را ارایه می کند و اعداد محاسبه شده به ترتیب تعداد داده ها، میانگین و انحراف معیار را نشان می دهد.

جدول ۱۴: آزمون فرض

تعداد داده ها	میانگین	انحراف معیار
۱۰۰	۳/۹۴۲۰	۱ / ۱۵۶۷

بر اساس ارقام مندرج در جدول ۱۴ تأثیر عامل در دفاع مقدس از حد متوسط (۳) بیشتر است. بدین معنا که از نظر جامعه، انگیزه در دفاع مقدس نیز تأثیر زیاد دارد.

الف) خروجی دوم: تجزیه و تحلیل مربوط به آمار استنباطی است

جدول ۱۵: آمار استنباطی

مقدار آماره T	درجه آزادی	سطح معنی داری	اختلاف میانگین
۸/۱۳۸	۹۹	۰/۰۰۰	./۹۴۲۰

نظر به ارقام مندرج در جدول ۱۵ که سطح معنی داری کمتر از ۵٪ می باشد فرضیه تحقیق تأیید می شود.

نقش انگیزه در تحقق اهداف دفاع مقدس

نظر به نقش انگیزه بر مشارکت مردم در دفاع مقدس و حماسه آفرینی رزمندگان اسلام هشت سال دفاع مقدس مستخرجه از مبانی ارزشی و اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) و نظرات جامعه پیرامون شاخص های پنج گانه که با درجه آزادی ۹۹ سطح معنی داری ۰/۰۰۰ و میانگین رتبه ای بالاتر ۳ تأیید گردید. این واقعیت قابل استنباط است که به دلیل اثربخشی شاخص های عامل انگیزه بر مشارکت مردم در دفاع مقدس و حماسه آفرینی رزمندگان اسلام، مضاف بر محقق شدن

- اهداف عملیاتی و تاکتیکی: متوقف کردن، دفع کردن و بیرون راندن دشمن متجاوز از مناطق اشغالی سه سطح اهداف راهبردی جنگ به شرح زیر محقق گردید:
- الف) اهداف ملی:** این اهداف در اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) چنین ترسیم شده:
- اعتماد به نفس: ما در جنگ به این نتیجه رسیده‌ایم که باید روی پای خودمان بایستیم
 - وطن دوستی: ما در جنگ حس برادری و وطن دوستی را در نهاد یکایک مردمان بارور کردیم،
 - اثبات مظلومیت: ما مظلومیت خویش و ستم متجاوزان را در جنگ ثابت نموده‌ایم،
 - رشد صنایع نظامی: تنها در جنگ بود که صنایع نظامی ما از رشد آن چنانی برخوردار شد
 - شناخت: ما در جنگ، دوستان و دشمنانمان را شناخته‌ایم. (صحیفه امام، ج ۲۱: ۲۷۳-۲۹۳)
 - تحقق کَم مِّن فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةً كَثِيرَةً: حالی کردند به آنها که ما در حین حالی که یک جمعیت کمی هستیم، لکن توانائی این را داریم که با هر قدرتی مقابله بکنیم. (خان احمدی ۱۳۹۸: ۱۲۵)
 - همدلی ملی: یکی از الطاف الهی و برکات جنگ است که این چنین مردم را به هم نزدیک و مهربان نموده و در غم شادی یکدیگر شریک ساخته‌است (خان احمدی ۱۳۹۸: ۱۲۵)
- ب) اهداف منطقه‌ای:** این اهداف در اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) چنین ترسیم شده:
- الگوسازی مبارزه: ما در جنگ به مردم جهان و خصوصاً مردم منطقه نشان دادیم که علیه تمامی قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها سالیان سال می‌توان مبارزه کرد.
 - فتح افغانستان: جنگ ما کمک به افغانستان را به دنبال داشت.
 - فتح فلسطین: جنگ ما فتح فلسطین را به دنبال خواهد داشت.
 - بیداری: جنگ ما بیداری پاکستان و هندوستان را به دنبال داشت. (صحیفه امام، ج ۲۱: ۲۷۳-۲۹۳)
- ج) اهداف بین المللی:** این اهداف در اندیشه دفاعی حضرت امام (رحمة الله علیه) چنین ترسیم شده:
- شکوه عظمت ایران و اسلام: این جنگ تحمیلی شکوه، عظمت ایران و اسلام را در پهنای جهان منتشر نمود. (خان احمدی ۱۳۹۸: ۱۲۴)
 - ظهور قدرت اسلام و ایران: هرچه از این جنگ ناخواسته تحمیلی می‌گذرد قدرت اسلام و جمهوری اسلامی و قوای نظامی و انتظامی ایران و پایداری ملت متعهد آشکارتر و روز افزون‌تر می‌گردد (خان احمدی ۱۳۹۸: ۱۲۴)
 - استحکام بخشی انقلاب: ما در جنگ ریشه‌های انقلاب پر بار اسلامی مان را محکم کردیم.

- رسوایی جهانخواران: ما در جنگ، پرده از چهره تزویر جهانخواران کنار زدیم.
- صدور انقلاب: ما انقلابمان را در جنگ به جهان صادر نموده‌ایم.
- شکست ابهت ابرقدرت‌ها: ما در جنگ ابهت دو ابرقدرت شرق و غرب را شکستیم.
- ذلت استکبار: جنگ ما موجب شد که تمامی سردمداران نظام‌های فاسد در مقابل اسلام احساس ذلت کنند.
- استمرار اسلام انقلابی: از همه اینها مهمتر استمرار روح اسلام انقلابی در پرتو جنگ تحقق یافت همه اینها از برکت خون‌های پاک شهدای عزیز هشت سال نبرد بود. (صحیفه امام، ج ۲۱: ۲۷۳-۲۹۳)

نتیجه‌گیری

به طور کلی تدوین گزارش تحقیق آخرین مرحله فرایند پژوهشی به شمار می‌رود؛ زیرا اغلب پژوهش‌های علوم رفتاری به منظور هدف‌های بنیادی و کاربردی در زمینه‌های مختلف انجام می‌شود. اگر پژوهشگر نتواند نظرات و نتایج تحقیق خود را به صورت روشن و قابل فهم بیان کند، به کار علمی وی لطمه خواهد خورد (سرمد، ۱۳۷۶: ۵۸). براین اساس محقق براین باور است نظر به شاخص‌های عامل انگیزه احصاء شده از مبانی ارزشی (آیات و روایات) و نظر جامعه پیرامون شاخص‌ها که با رتبه بالا مورد تأکید قرار گرفت و سطوح اهداف تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی که به دلیل تأثیرپذیری مشارکت مردم از انگیزه شاخص‌های مترتب بر آن محقق گردید برای این نوشتار دو نتیجه زیر مترتب است

*. **تأیید فرضیه:** براساس نتایج مندرج در جدول ۱۵ با توجه به اینکه سطح معنی‌داری از ۵٪ کمتر است، لذا بین تأثیر شاخص‌های انگیزه و تحقق اهداف دفاع مقدس تفاوت معنی‌داری وجود دارد و از آنجایی که تأثیر این فاکتورها از متوسط بیشتر است لذا فرضیه تحقیق تأیید می‌شود.

*. **ظرفیت‌سازی:** نظریه رتبه بالا جامعه به شاخص‌های انگیزه در دفاع مقدس طیف کاملی از گزینه‌ها^۱ یک دفاع لایه‌بندی شده^۲ تحت عنوان پنج ظرفیت به شرح زیر برای نظام اسلامی شکل گرفته است:

۱) **ظرفیت‌سازی مقابله با تهدیدات سخت:** نظریه شاخص تنبیه متجاوز با میانگین ۳/۹ و انحراف معیار ۸۸۴۰٪ و تحقق سه هدف ملی: وطن دوستی، اعتماد به نفس و شناخت (صحیفه نور، ج ۲۱:

1. Full Range Of Options.
2. Layered Integrity.

۲۸۳) مستخرجه از اندیشه دفاعی امام خمینی (رحمة الله علیه) و این فراز از همنمودهای فرماندهی کل قوا (مدظله العالی) مبنی بر اینکه: «... مسئولین جمهوری اسلامی با همان روحیه شهادت طلبی که با آن روحیه وارد میدان انقلاب شدند، با همان روحیه‌ای که با آن روحیه وارد میدان جنگ شدند، با روحیه آمادگی برای کشته شدن در راه خدا تا آخرین قطره خون در راه آرمان‌های انقلاب اسلامی با قاطعیت و قدرت ایستادند.» (امام‌خامنه‌ای (مدظله العالی): ۱۳۶۷/۰۹/۰۳) بهترین ظرفیت مقابله با تهدیدات سخت دشمنان برای نظام اسلامی شکل می‌گیرد.

۲) ظرفیت‌سازی مقابله با تهدیدات نیمه‌سخت: نظریه شاخص دفاع همه‌جانبه با میانگین ۴/۵ و انحراف معیار ۵۸۹۱٪ و سه اهداف ملی جنگ یعنی: رشد صنایع نظامی، اثبات مظلومیت و تحکیم و تثبیت انقلاب (صحیفه نور، ج ۲۱: ۲۸۳) مستخرجه از اندیشه دفاعی امام خمینی (رحمة الله علیه) و این فراز از همنمودهای فرماندهی کل قوا (مدظله العالی) مبنی بر اینکه: «... یکی از این برکات این بود که چون ما به سلاح احتیاج داشتیم و دیگران به ما نمی‌دادند مجبور شدیم روی استعدادها و موجودی خودمان حساب کنیم و همین کار را هم کردیم و نتیجه هم گرفتیم. بنابراین ما جرأت اقدام و خلاقیت و ابتکار را هم پیدا کرده‌ایم و این از برکات جنگ بود...» (امام‌خامنه‌ای (مدظله العالی): ۱۳۸۴/۰۷/۰۱) بهترین ظرفیت مقابله با تهدیدات نیمه‌سخت دشمنان، برای نظام اسلامی شکل گرفته است.

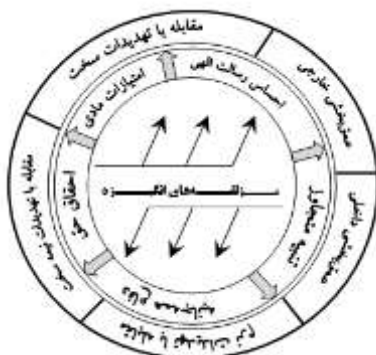
۳) ظرفیت‌سازی مقابله با تهدیدات نرم: با توجه به شاخص رسالت الهی با میانگین ۴/۶ و انحراف معیار ۵۹۴۹٪ و تحقق سه هدف بین‌المللی جنگ با رویکرد فرهنگی: ذلت استکبار، استمرار اسلام انقلابی و رسوایی جهان‌خواران (صحیفه نور، ج ۲۱: ۲۸۳) مستخرجه از اندیشه دفاعی امام خمینی (رحمة الله علیه) و رهنمودهای فرماندهی کل قوا (مدظله العالی) مبنی بر اینکه: «... امتحان جنگ تحمیلی، یک امتحان بزرگ بود؛ ملت در این امتحان پیروز شد. نه فقط پیروزی در جنگ - که آن بود - مهمتر از آن، پیروزی در معیارهای معنوی و الهی بود؛ چون صبر خود را نشان داد، ایثار خود را نشان داد، بصیرت خود را، فداکاری خود را، آمادگی خود را برای حرکت در راه خدا نشان داد. خدای متعال این ملت را ترقی داد و بالا برد، تا امروز.» (امام‌خامنه‌ای (مدظله العالی): ۱۳۸۹/۱۰/۱۹) بهترین ظرفیت مقابله با تهدیدات نرم دشمنان، برای نظام اسلامی شکل گرفته است.

۴) ظرفیت‌سازی عمق‌بخشی داخلی: نظریه شاخص دریافت امتیاز با میانگین ۱/۸ انحراف معیار ۸۹۸۹٪ و تحقق سه هدف ملی جنگ یعنی: وطن دوستی، اثبات مظلومیت و استحکام بخشی انقلاب (صحیفه نور، ج ۲۱: ۲۸۳) مستخرجه از اندیشه دفاعی امام خمینی (رحمة الله علیه) و رهنمود فرمانده کل قوا

(مدظله العالی) مبنی بر اینکه: «... این هشت سال، مظهري از برترین صفاتی است که یک جامعه میتواند به آنها بیابد و از جوانان خودش انتظار داشته باشد. یعنی دفاع مقدس مظهر حماسه است، مظهر معنویت و دینداری است، مظهر آرمان خواهی است، مظهر ایثار و از خودگذشتگی است، مظهر ایستادگی و پایداری و مقاومت است، مظهر تدبیر و حکمت است...» (امام‌خامنه‌ای (مدظله العالی): ۱۳۸۸/۰۶/۲۴)

بهترین ظرفیت عمق بخشی داخلی برای نظام اسلامی شکل گرفته است.

۵) ظرفیت‌سازی عمق‌بخشی خارجی: نظر به مؤلفه احقاق حق با میانگین $4/2$ انحراف معیار 78.95% و تحقق دو هدف بین‌المللی جنگ یعنی: صدور انقلاب، شکست ابهت ابرقدرت‌ها و هدف منطقه‌ای جنگ یعنی: الگوسازی مبارزه (صحیفه نور، ج ۲۱: ۲۸۳) مستخرجه از اندیشه دفاعی امام خمینی (رحمة الله علیه) و این فراز از رهنمودهای فرمانده کل قوا (مدظله العالی) مبنی بر اینکه: «... دفاع مقدس در اوج حملات رسانه‌ای دشمنان ایران، خود به یک «رسانه‌ی رسا و صدای بلند» تبدیل شد و با نشان دادن شجاعت، وحدت، همت و مقاومت ملی ایرانیان، برای این ملت در جهان ارزش و وجهه درست کرد...» (امام‌خامنه‌ای (مدظله العالی): ۱۳۹۹/۰۶/۳۱) بهترین ظرفیت عمق‌بخشی خارجی برای نظام اسلامی شکل گرفته است.

شکل (۱): مدل مفهومی برگرفته از نتایج تحقیق (نگارندگان: ۱۳۹۹)

پیشنهادات

با توجه به تأثیر مؤلفه‌های انگیزه بر عملکرد رزمندگان اسلام در دفاع و مقدس و دستاوردهای عظیمی که به آن اشاره گردید پیشنهاداتی زیر ارائه می‌شود:

- رسانه ملی با تشکیل میزگردهای به مناسبات عملیات‌های دفاع مقدس به صورت فصلی به دستاوردهای آن عملیات‌ها که با محوریت انگیزه محقق گردید پرداخته شود تا از این گنج بی بدیل

در فرایند نبرد آینده حداکثر بهره‌برداری به عمل آید.

- نیروهای مسلح با برگزاری همایش‌های ملی برای موضوع با جمع‌آوری اخبار و اطلاعات پیرامون موضوع فوق‌فقر ادبیاتی موضوع را مرتفع نمایند.

- حمایت از پروژه‌های تحقیقاتی با موضوعات دفاع مقدس و عوامل مؤثر در پیروزی رزمندگان اسلام در نبردهای آینده.

- با توجه به نقشی که انگیزه رزمندگان اسلام در تحقق اهداف دفاع مقدس داشت که در مباحث گذشته به آن اشاره شد. جرائد و روزنامه‌ها با ترویج دستاورها در ارتقاء انگیزه ملی در راستای تحقق منافع ملی نظام را یاری رسانند.

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ جُنْدِكَ فَإِنَّ جُنْدَكَ هُمُ الْغَالِبُونَ (قمی، ۱۳۸۴: ۵۰)

کتابنامه

- الهی قمشهای، محمدهدی (۱۳۹۵). قرآن کریم، قم: انتشارات لقاء.
- امام خمینی (ره)، روح الله (۱۳۷۸). وصیت‌نامه الهی سیاسی، تهران: انتشارات احیاء.
- _____ (۱۳۶۹). صحیفه‌نور جلد ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- احسانی، حسنعلی (۱۳۸۸). انگیزش و دفاع مقدس، قم: زمزم هدایت.
- پارسا، محمد (۱۳۸۰). زمینه روانشناسی، چاپ ششم، (بی جا) انتشارات بعثت.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (www.leader.ir)
- حافظ‌نیا محمدرضا (۱۳۸۹). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: سمت.
- خان‌احمدی، اسماعیل (۱۳۹۸). «تحلیل مضمون برکات دفاع مقدس در اندیشه دفاعی امام خمینی (ره)»، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، شماره ۱۷، صص ۱۱۵-۱۳۶.
- خان‌احمدی، اسماعیل (۱۳۹۹). «عوامل مؤثر در جذب جوان به بسیج راهبرددفاع همه جانبه»، فصلنامه مدیریت پژوهش‌های دفاعی، شماره ۸۸، صص ۱۳۱-۱۵۰.
- خان‌احمدی، اسماعیل (۱۳۹۷). «رسالت نیروهای مسلح در نظام سیاسی اسلام از دید نهج‌البلاغه»، فصلنامه مدیریت پژوهش‌های دفاعی، شماره ۸۶، صص ۵۹-۸۲.
- خان‌احمدی، اسماعیل (۱۳۹۵). نقش عراق در تهاجم احتمالی امریکا به ج.ا.ا و ارائه راهبرد در قبال آن، رساله دکتری، تهران: دانشگاه دفاع‌ملی.
- خان‌احمدی، اسماعیل (۱۳۹۲). «نقش بصیرت در ارتقاء توان‌رزم نیروهای مسلح»، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۴۴.
- خسروی زارگر، مسلم و بخشی، سمیه (۱۳۹۶). «انگیزه سنجی رزمندگان اسلام برای حضور در دفاع مقدس»، دو فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، شماره ۱۵، صص ۱-۲۸.
- دانشگاه امام حسین (ع) (۱۳۶۶). اصول و قواعد اساسی رزم، تهران: انتشارات دانشگاه.
- دانشگاه امام حسین (ع) (۱۳۶۳). اصول جنگ و توان رزم، تهران: انتشارات دانشگاه.
- دشتی محمد (۱۳۹۴). نهج‌البلاغه، قم: نشر.
- رضائیان، علی (۱۳۶۹). مدیریت و رفتار سازمانی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صلاحی علی (۱۳۷۵). «بررسی عوامل مؤثر بر انگیزش فردی برای مشارکت مردم در جبهه‌های جنگ»، فصلنامه مطالعات بسیج، شماره ۱۱، صص ۳۱-۵۰.
- سرمد، زهره و دیگران (۱۳۶۶). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: انتشارات آگاه.
- شاکریان، جواد و باقری دولت آبادی، علی (۱۳۹۸). «انگیزه شهیدای استان کهگیلویه و بویراحمد برای حضور در جبهه‌ها»، فصلنامه مطالعات دفاع مقدس، شماره ۱۷، صص ۷۱-۹۳.

- شیروانی، علی (۱۳۹۱). ترجمه نهج البلاغه، قم: نشر معارف.
- عبدی، هوشنگ (۱۳۸۱). بررسی تأثیر عوامل برترساز توان‌رزم در پیروزی عملیات والفجر ۸، تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- عمید، حسن (۱۳۷۷). فرهنگ فارسی، چاپ یازدهم، تهران: چاپخانه سپهر.
- فیض‌السلام سیدعلی نقی (۱۳۶۵ ه.ش). شرح نهج البلاغه، قم: انتشارات فقیه.
- قمی، عباس (۱۳۸۴). مفاتیح‌الجنان، مترجم کمره‌ای، مشهد: آستان قدس رضوی.
- مرادپیری، هادی و شربتی، مجتبی (۱۳۹۵). آشنایی با علوم و معارف دفاع مقدس، چاپ شانزدهم، تهران: بنیاد حفظ و ارزش‌های دفاع مقدس.
- نائینی، علی محمد (۱۳۸۵). مدیریت و طرح‌ریزی نیروی انسانی، تهران: معاونت آموزش.